

DIN ACTIVITATEA DESPĂRȚĂMÂNTULUI BLAJ AL *ASTREI* (1890-1900)

Înființată în 1861, prin eforturile conjugate ale intelectualilor români transilvăneni, “Asociațiunea transilvană pentru literatura română și cultura poporului român” a înscris între fondatorii și susținătorii ei un lung șir de învățați din orașelul de la confluența Târnavelor (de exemplu Alexandru Sterca Șuluțiu, Timotei Cipariu, Ioan Micu Moldovan, Augustin Bunea etc.) care au avut, într-un mod sau altul, un cuvânt greu de spus în organizarea și conducerea *Astrei*¹. Tocmai de aceea, putem considera că, nu întâmplător, despărțământul Blaj - constituit în 1870 - a fost unul dintre cele mai active, manifestând o susținută preocupare pentru atingerea scopurilor avansate în statutele *Asociațiunii*. În cadrul lui au activat, de-a lungul timpului, personalități de seamă (să amintim, de pildă, faptul că la înființare Timotei Cipariu a fost ales președinte), iar pe de altă parte a fost organizatorul unor acțiuni de anvergură precum serbările jubiliare ale *Asociațiunii* din 1911².

În cele ce urmează, ne-am propus să surprindem aspecte din viața despărțământului blăjean din ultimul deceniu al secolului al XIX-lea, când s-a reușit constituirea de agenturi în comunele mai importante și de biblioteci populare. Demersul nostru, sub aspect documentar, are ca bază și punct de plecare Fondul *Astra* – Despărțământul Blaj păstrat în cadrul Direcției Județene Alba a Arhivelor Naționale. Dealtfel, în această perioadă, conducerea centrală a *Astrei* a depus eforturi consistente în vederea înființării de agenturi comunale și biblioteci populare³, eforturi care au determinat numeroase inițiative la nivelul despărțământelor⁴. Obiectivul în cauză devine actuală după ce, în adunarea de la Sebeș (1894), comitetul *Asociațiunii* a recomandat intensificarea demersurilor comitetelor cercuale pe această direcție. Ceva mai târziu, în cadrul adunării generale de la Deva (1899), a fost aprobat *Regulamentul pentru înființarea și administrarea bibliotecilor populare*, prin care s-au trasat direcțiile mari de funcționare a acestor așezăminte⁵.

¹ Despre *Astra* și rolul ei în dezvoltarea conștiinței naționale și consolidarea culturii românilor din Transilvania s-a scris destul de mult. Dintre lucrările închinete acestei societăți, amintim câteva: Hulea 1944; Curticăpeanu 1961, p. 1439-1463; Matei 1986; Moga 2003.

² Manciuca 1943. Cu privire la serbările jubiliare ale *Astrei*, o frumoasă și convingătoare relatare o datorăm lui N. Iorga (Iorga 1911, 31 p.); vezi și Serbările 1911, 449 p. + XVIII p.; Lascu 1985-1986, p. 505-513; Sofronie 1993, p. 307-310.

³ Șerbu 1883, p. 102-106; Popa 1890, p. 9-13.

⁴ O privire de ansamblu asupra demersurilor *Astrei* pentru constituirea de agenturi și biblioteci populare vezi la Glodariu 1969, p. 347-360; Glodariu 1970, p. 309-327.

⁵ Matei 1986, p. 229-230.

Revenind la problematica noastră, subliniez faptul că despărțământul blăjean se înscrie printre primele care s-au dovedit receptive la ideile lansate de comitetul central, demarând încă de la începutul ultimului deceniu al secolului al XIX-lea acțiuni în acest sens⁶. În august 1891 a fost ales un nou comitet coordonator al despărțământului, constituit din: Ioan Gherman (director-președinte), Vasile Oltean, George Vancea, Ioan F. Negruțiu, Dr. Victor Smigelschi și Dr. Augustin Bunea, comitet care a rămas, în mare, neschimbat pe tot parcursul perioadei avută de noi în vedere.

Comitetul a urmărit punerea în practică a instrucțiunilor organismelor de conducere centrale, în special cele privind pătrunderea ideilor și idealurilor *Astrei* în lumea satelor. Astfel, prima agentură s-a constituit în localitatea Roșia de Secaș, cu prilejul desfășurării acolo, la 27 august 1893, a adunării generale a despărțământului⁷. În fruntea ei a fost instalat preotul paroh greco-catolic din localitate, Ioan Deac, alături de un comitet compus din Ioan Muntean, Vasile Lupescu, Ioan Damian și Simion Lupeanu. Din păcate, activitatea agenturii nu a fost chiar cea scontată. Tocmai de aceea, comitetul despărțământului, prin scrisoarea din 3 iunie 1896, îi reproșează lui Ioan Deac faptul că “[...] agentura înființată cu mari speranțe în comuna Dumneavoastră nu mai dă nici un semn de viață și că la scrisoarea noastră de la 3/2 1895 nici până azi nu am primit nici un răspuns”. Totuși, îl informează de faptul că la agentura Roșia de Secaș a fost afiliată și localitatea Tău. De asemenea, îi comunică hotărârea de înființare pe lângă fiecare agentură a unei biblioteci populare, alocându-se suma de 10 fl. din care să se achiziționeze o parte din cărți. Sunt trimise la Roșia de Secaș 34 de titluri, a căror primire a fost consemnată și subscrișă de doi membri ai agenturii, și un exemplar din regulamentul de funcționare a bibliotecilor populare⁸.

O a doua agentură a fost formată la Biia, din inițiativa clericului absolvent Ariton M. Popa, care în 17 mai 1896 a “[...] invitat inteligența și poporul român din Biia la o consfătuire confidențială [...]” ce s-a încheiat cu rezultate îmbucurătoare. S-a decis constituirea agenturii, înscriindu-se ca membri ordinari sau membri ajutători mai multe persoane (preotul Ioan Horșa – membru ordinar, Gavrilă Todoran, George Dulău, Elie Dancu, George Groza, Aurel Todoran, Nicolae Sâmbotean, Vasile Căpâlnean Roșca și George Todoran) și a unei biblioteci populare având membri (cu o taxă anuală de 50 cr.) un număr de 4 persoane (Nicolae Mărginean, Nicolae Todoran al lui Iacob, Vasile Căpâlnean al lui Anisie și Vasile Căpâlnean al lui Aron). Trebuie să subliniem faptul că toți cei enumerați au fost membri a unei biblioteci populare constituită cu o jumătate de an în Biia, care acum s-a contopit cu nou înființata bibliotecă a agenturii. De asemenea, s-a ales și comitetul de conducere al agenturii constituit din: preotul Ioan Horșa, președinte; Gavrilă Todoran, actuar și bibliotecar; asesori: George

⁶ De pildă, în despărțământul Cluj al *Astrei* abia în 1905 s-au înființat șase biblioteci ambulante (Glodariu 1975, p. 375), iar în cel din Năsăud în 1898, când se constituie două astfel de biblioteci (Ureche 1980, p. 748).

⁷ DJAN Alba. Fond *Astra* – Despărțământul Blaj, dosar 1/1872-1894, f. 217.

⁸ DJAN Alba. Fond *Astra* – Despărțământul Blaj, dosar 3/1895-1896, f. 68.

Dulău - cantor greco-catolic și Elie Dancu - casier școlar. Și acestei agenturi îi sunt trimise un număr de 32 de cărți pentru consolidarea bibliotecii⁹.

O altă agentură s-a încropit în Mihalț, la sugestia comitetului despărțământului, care atrage atenția asupra necesității constituirii de astfel de organisme absolut vitale în demersul *Astrei* de strângere a legăturilor cu lumea satului. Astfel, având în vedere că în scurt timp urma să se desfășoare, la Mihalț, adunarea despărțământului, în data de 1 iulie 1896 s-a desfășurat ședința de constituire a respectivei agenturi. Președinte a fost ales Ștefan Pop, preot greco-catolic în Mihalț, secretar Artimon Blăscaiu, preot în Obreja, asesori: Maxim Hulea - preot în Cistei și Ioan Patachi - preot ortodox în Mihalț. Și acestei agenturi i s-a sugerat constituirea unei biblioteci populare, scop pentru care îi sunt trimise, de la despărțământ, un număr de 37 de cărți. Ele au fost consemnate și date în primire bibliotecarului, preotul cooperator ortodox Andrei Patachi¹⁰.

În același an, 1896, s-au efectuat pașii necesari în coagularea de noi agenturi în localitățile Sâncel, Cenade și Cergău Mare. Prima a fost organizată de către preotul greco-catolic Vasile Smigelschi, pe lângă care se constituie și o bibliotecă poporală (a primit, de la despărțământ, un număr de 39 de cărți). Cea de la Cenade, în componența căreia se aflau și localitățile Lupu, Mănărade și Broșteni, a intrat în sarcina preotului Aurel Hărșan, iar cea din Cergău Mare (care cuprindea și Cergău Mic și Spătacul) a fost așezată sub coordonarea preotului Ioan Popa. Și pe lângă ele s-au constituit, cu sprijinul comitetului despărțământului, biblioteci populare¹¹. Au urmat agenturile și bibliotecile populare înființate în Lunca (condusă de preotul Ștefan Lita), Veza (Victor Muntean), Tiur (Ioan Păcurar), Micăsasa (Filip Docolin) și Căpâlna.

Așadar, în total s-au constituit, pe teritoriul despărțământului Blaj, nu mai puțin de 11 agenturi, fiecare cu propria-i bibliotecă. Simpla noastră constatare arată eforturile depuse de *Astra* care, după câțiva zeci de ani de activitate susținută, timp în care s-a fortificat, a sesizat faptul că în zona rurală nu este receptată decât de "intelighenția" sătească (preoți, învățători) și eventual de câțiva țărani mai răsăriți. Iată de ce, având în vedere permanent obiectivul țintă pe care și l-a propus – ridicarea prin cultură a poporului român – și care nu a fost doar o sintagmă golită de conținut, așa cum ne-ar determina să credem realitățile societății noastre contemporane, conducerea *Astrei* și-a îndreptat atenția spre lumea satului. Astfel, pentru a remedia un neajuns și a atinge unul din scopurile existenței sale, au avut loc inițiative de natura celor de mai sus, prin care se dorea realizarea instrumentelor necesare (agentură și bibliotecă poporală) în vederea culturalizării punctuale a satului românesc.

⁹ DJAN Alba. Fond *Astra* – Despărțământul Blaj, dosar 3/1895-1896, f. 62.

¹⁰ DJAN Alba. Fond *Astra* – Despărțământul Blaj, dosar 3/1895-1896, f. 69, 83.

¹¹ DJAN Alba. Fond *Astra* – Despărțământul Blaj, dosar 3/1895-1896, f. 86, 88; dosar 4/1896-1897, f. 5.

Din această perspectivă abordăm, ca un studiu de caz, modul de constituire, dezvoltare, acces și utilizare a bibliotecilor populare din despărțământul Blaj al *Astrei*, gândite ca o extensie necesară a agenturilor. De la început suntem datori să facem precizarea că au fost înființate, în mod aproape exclusiv, la intervenția și sugestia comitetului despărțământului și cu sprijinul material al acestuia. De asemenea, se poate stabili cu ușurință rolul uriaș pe care l-au avut preoții parohi și învățătorii, ei fiind obligați, cel puțin moral, să se implice în aplicarea planului gândit de *Astra*.

Pentru o cât mai eficientă activitate, comitetul despărțământului Blaj redactează *Regulamentul pentru bibliotecile populare* și trimite în fiecare agentură câte un exemplar pentru orientare. În primul paragraf al documentului se arată că scopul acțiunii demarate este constituirea de mici biblioteci care să cuprindă cărți scrise în “stil popular” și să conțină “învățăture folositoare” și “povește moralisatoare”. Biblioteca urma să intre în responsabilitatea secretarului agenturii, care era obligat să păstreze, la zi, un registru de inventar cu toate cărțile cumpărate sau donate. Consemnarea lor se efectua în ordine alfabetică (cu numele autorului, titlul lucrării și prețul). Tot el trebuia să efectueze o evidență precisă a cititorilor, care să cuprindă numele cititorului, titlul cărții împrumutate, data primirii și respectiv a restituirii. Importanța registrului de evidență a cititorilor este cu atât mai mare dacă luăm în seamă și faptul că pe baza lui se redactează, pentru adunările generale ale despărțământului, dările de seamă care trebuiau să ofere date cu privire la câte cărți există în bibliotecă, câte au fost citite, câte persoane au frecventat biblioteca¹².

Biblioteca populară era deschisă oricărei persoane din localitatea respectivă, cu condiția să fie membru al *Astrei*. Nemembrii puteau să solicite cărți doar dacă achitau o taxă anuală de 50 creițari (și astfel deveneau membri ai bibliotecii). Termenul de împrumut al cărții era de o lună, după care cititorul are obligația să o restituie. Dacă aceasta nu a fost solicitată și de alți cititori, împrumutul poate fi prelungit cu încă o lună. Nu se permite nimănui să păstreze o carte mai mult de două luni de zile. Persoanele care au deteriorat sau pierdut cartea împrumutată sunt obligate să achite prețul ei sau să procure un alt exemplar¹³.

Așadar, *Regulamentul* precizează, în mod limpede, scopul bibliotecilor populare, și anume îmbogățirea orizontului de cunoaștere a populației rurale, prin conectarea la producții literare accesibile și specifice preocupărilor sale. Pe de altă parte, schema organizatorică, destul de riguroasă, care deși limitează accesul la carte (bibliotecile erau deschise doar pentru membrii *Astrei* și cotizanți), asigură o evidență și gestiune relativ bune a fondului de carte.

¹² DJAN Alba. Fond *Astra* – Despărțământul Blaj, dosar 3/1895-1896, f. 53.

¹³ *Ibidem*.

Dacă, sub aspectul principiilor organizatorice, problemele nu sunt atât de complicate, nu putem afirma același lucru din punctul de vedere al conținutului, al titlurilor existente în aceste biblioteci. În primul rând trebuie constatată intenția de a respecta prevederile din aliniatul 1 al Regulamentului. Cu alte cuvinte, în mare măsură, cărțile au un stil și conținut popular, adresându-se, în mod evident, lumii satelor. Astfel, în biblioteca populară a agenturii Roșia de Secaș existau, după cum se consemnează în darea de seamă din 1896, mai multe titluri. O parte din cărți, precum: *Purtarea de bună cuviință între oameni*. Traducere de Timotei Cipariu, Blaj, 1855; *O mie și una de nopți*; *Epistola către un preot tânăr*; Augustin Bunea, *Mitropolitul Dr. Ioan Vancea de Buteasa – schița biografică*, Blaj, 1890; *George Barițiu 12/24 Mai 1812-1892* și altele, au fost donate de diferite persoane (precum Dr. Vasile Hossu¹⁴, Gavrilă Precup¹⁵) constituind, de fapt, baza bibliotecii¹⁶. La acestea se adaugă cele trimise de către comitetul despărțământului, tocmai pentru a dezvolta fondul bibliotecii, în număr de 34 de titluri. Dintre ele amintim câteva, așa cum au fost consemnate, tocmai din dorința de a remarcă structura bibliotecii și implicit scopul ei: I. Urban Jarnik, *Bunica*; G. Coșbuc, *Draga mamei*; *Fata Craiului*; *Pe pământul turcului*; Carmen Sylva, *De prin veacuri* (vol. I-II); Anton Pann, *Povestea vorbei* (vol. I-II); J. Michelet, *România*; Dr. Augustin Bunea, *Dr. Vancea*; V. Moldovan, *Memorii*; I. Creangă, *Opere*; Ioan Pop Reteganul, *Povești*; I. Slavici, *Păcală*; Simion Mihali Mihalescu, *Migrațiunea animalelor* și altele. În mare măsură, aceste titluri au fost distribuite la toate cele 11 biblioteci populare constituite pe teritoriul despărțământului Blaj¹⁷.

Din inițiativa comitetului despărțământului s-a tipărit conferința susținută de către Ioan Fekete Negruțiu¹⁸ în cadrul adunării de la Mihalt, intitulată *Cum să cultivăm cucuruzul ca să rodească mai bine ?*, Blaj, Editura Despărțământului XI, 1896. Câte 50 de exemplare din broșură au fost trimise bibliotecilor din Mihalt, Roșia de Secaș, Biia și Sâncel. Ele urmau a fi împărțite gratuit membrilor agenturii, dar și altor țărani români, “[...] îndemnându-i cu toată puterea cuvântului să conștientizeze

¹⁴ Vasile Hossu (1866-1916) – doctor în filosofie (Roma, 1887), a fost profesor de teologie dogmatică la seminarul teologic din Blaj (din 1888), director al internatului vancean (1892) și canonic bobian (1898). Alături de Alexandru Grama, Augustin Bunea și alții, se numără printre fondatorii ziarului blăjean *Unirea*. Din 1903 a fost ales episcop al Lugojului, apoi al Gherlei, unde a rămas până la moarte (Comșa, Seiceanu 1994, p. 117-118).

¹⁵ Gavrilă Precup (1865-1921) a fost profesor de latină și limba română la școlile Blajului și a colaborat la ziarul blăjean *Unirea*. A organizat Reuniunea meseriașilor români din Blaj (Comșa, Seiceanu 1994, p. 124).

¹⁶ DJAN Alba. Fond *Astra* – Despărțământul Blaj, dosar 1/1872-1894, f. 217-218.

¹⁷ DJAN Alba. Fond *Astra* – Despărțământul Blaj, dosar 3/1895-1896, f. 72-74.

¹⁸ Profesor la școlile Blajului, a susținut cursuri la limbile română și maghiară și la economie. S-a implicat în multe asociații culturale românești, mai ales în activitatea *Astrei*, în cadrul căreia a susținut multe conferințe populare. A colaborat la publicații precum: *Preotul român*, *Cărțile sateanului român*, *Amicul Familiei*, *Foaia școlastică*, *Unirea*.

mărețele scopuri ale Asociațiunii transilvane”. Totodată, comitetul despărțământului sugerează președinților de agenții, în circulara din 18. 11. 1896, să utilizeze cu folos timpul de iarnă “[...] în care țărani noștri sunt mai puțin ocupați, îndemnându-i și împărțindu-le spre citire din cărțile bibliotecii ce am înființat pe lângă agenția”¹⁹.

Din dorința de a asigura o cât mai mare deschidere spre informare și în lumea satului românesc, despărțământul Blaj a reușit să contracteze abonamente la *Foaia Poporului*²⁰ pentru toate bibliotecile populare din teritoriu. Prin circulara nr. 13/1896-1897 se solicită de urgență tuturor agențiilor notificarea adresei persoanei la care ar trebui să se expedieze ziarul în cauză. Din Roșia de Secaș, Ioan Deac sugerează să fie trimis pe adresa sa sau a învățătorului Simeon Spătăceanu, dacă nu poate fi expediat pe adresa școlii din localitate. Din Cenade, Aureliu Harșian mărturisește că încă nu are suficienți membri în agenția sa, iar la *Foaia Poporului* s-au abonat mai multe persoane din comună pe cheltuiala proprie. Din Cergău Mare, Ioan Popa cere ca ziarul să fie trimis pe adresa sa (în calitate de președinte al agenției) sau a bibliotecarului (Elie Munteanu)²¹.

Cu toate eforturile depuse de comitetul despărțământului blăjean pentru a evita discuții și dispute privind modul de administrare a fondului de carte existent în bibliotecile populare, anumite semne de întrebare s-au conturat. De pildă, conducerea despărțământului a fost nevoită să intervină în cazul bibliotecii din Roșia de Secaș, care era păstrată în incinta școlii confesionale greco-catolice din localitate, solicitând detalii în această chestiune. În scrisoarea justificativă, din 10 februarie 1897, Ioan Deac motivează situația creată astfel: “Biblioteca agenției nu este contopită cu a școlii noastre confesionale – înțelegem a fi inclusă în interiorul școlii noastre, e drept, e păstrată în șifonierul școlii noastre unde e păstrată și biblioteca școlii, dar aceasta s-a făcut: a. din lipsa unui șifonier pentru păstrarea bibliotecii agenției; b. docentele e bibliotecar și având în școală biblioteca agenției împarte în timpul prelegerilor la școala de repetenție respectivilor petenți. Iată motivele pentru care în școala confesională a noastră se păstrează în șifonierul ei operele agenției. Voi lăsa însă docentului bibliotecar decizia cu privire la voia Mult Stimatei Direcțiuni, iar operele din chestiune să le depărteze din școală și să le păstreze unde va putea în un alt loc, îndepărtând așa și umbra unei presupuneri că confesiunea noastră ar reflecta la posesiunea acestora. Cu aceasta cuget că a dispărut indispoziția Mult Stimatei Direcțiuni și dacă totuși ar mai sta, binevoiască a privi în inventarul averii școlii noastre ce la timpul său va fi predat forurilor competente, că acele opere nu fac parte din averea școlii noastre confesionale”²².

¹⁹ DJAN Alba. Fond *Astra* – Despărțământul Blaj, dosar 4/1896-1897, f. 4.

²⁰ A fost înființată în 1892, la Sibiu, și a avut ca destinație specifică lumea satelor, reprezentând “partea poporală” a *Tribunei*. Dintre redactorii responsabili îi amintim pe: I. Russu-Șirianu, George Moldovan, Ion Ciontea, Andrei Banteș etc.

²¹ DJAN Alba. Fond *Astra* – Despărțământul Blaj, dosar 4/1896-1897, f. 11, 14-16.

²² DJAN Alba. Fond *Astra* – Despărțământul Blaj, dosar 4/1896-1897, f. 18.

Evoluția situației agențiilor și bibliotecilor populare am surprins-o în dările de seamă întocmite, la solicitarea comitetului director (prin circulara nr. 31/1897 din 21 iulie), de către responsabilii acestora, cu ocazia adunărilor generale ale despărțământului. În cele ce urmează, insistăm asupra rapoartelor întrucât ne oferă și informații privind modul cum a fost receptat, în lumea satului, acest program al *Astrei*, maniera în care elitele locale (preot, învățător) au știut să-l întrebuițeze, dar și gradul de implicare al lor în toată combinația și mai ales dacă, cum și cât proiectul în cauză a fost utilizat și potrivit populației rurale, țaranului român de rând.

Așadar, biblioteca din Roșia de Secaș dispunea, în august 1897, de un număr de 51 de cărți (din care 10 au fost donate de diferiți particulari) la care se adaugă și colecția, pe 1897, a ziarului *Foaia Poporului*. Din păcate, în această localitate exista un singur membru al *Astrei*, în persoana președintelui agenției, preotul greco-catolic Ioan Deac. Prin urmare, dacă s-ar respecta paragraful 4 din Regulamentul bibliotecilor populare, neexistând nici membri ai bibliotecii, cărțile rămân necitite. Totuși, ele sunt date spre studiu elevilor “[...] atât cotidiani cât și de repetițiune [...]”, fără ca aceștia să plătească vreo taxă. O cu totul altfel de situație se constată în cadrul agenției din Biia, care numără un membru ordinar, 9 membri ajutători și trei membri ai bibliotecii, fapt ce ne determină să bănuim o mai bună utilizare a bibliotecii, iar pe de altă parte o implicare benefică a “intelligenței” locale în acest proiect. În Cergău Mare existau doi membri ajutători ai *Astrei* (Elie Munteanu - învățător și Petru Isăilă - econom) și trei membri ai bibliotecii (Augustin Mărginean - econom, Vasile Recuciu - econom, Nicolae Nartea - cantor). Biblioteca are un fond de 44 de cărți, crescând, în 1897, cu două lucrări (Ștefan Pop, *Economia rurală* – donată de preotul Ioan Popa, și Gr. Tocilescu, *Istoria Țării Românești* – donată de învățătorul Elie Munteanu). În finalul raportului său, președintele agenției Cergău Mare arată că împrejurările nefavorabile ale anului în curs nu au permis o dezvoltare spectaculoasă, dar nădăjduiește ca în viitor, “[...] dezvoltându-se gândul de citit între țărani, vom putea dovedi mai mare spor”²³.

O eficiență mult mai mare putem constata în cazul agenției din Sâncel. S-au înscris 9 membri (Ioan Marele - slujbaș al domeniului seminarial; Dionisie Truță - curator al bisericii greco-catolice din Sâncel; Teodor Bărbat - casier al școlii greco-catolice; Petru Rusan - proprietar; Teodor Pănăzan - învățător; Constantin Barna - învățător; Sebastian Heiuș - notar; Ioan Oniga Suci și Nicolae Moldovan - slujbași), la care se adaugă și un membru al bibliotecii (Matei Frățilă). Fondul de carte, pe lângă cele 39 de lucrări primite din partea despărțământului, s-a îmbogățit cu încă 25 donate de Dionisie Truță, dintre care amintim: trei Șematisme ale clerului greco-catolic din arhidieceză, unul pe 1872 și două pe anul 1886; Alexandru Grama, *Istoria universală a bisericii*, Blaj, 1879; Ioan

²³ DJAN Alba. Fond *Astra* – Despărțământul Blaj, dosar 4/1896-1897, f. 30-35.

Mărculeț, *Manual de aritmetică pentru clasele inferioare*, Blaj, 1877; *Programa gimnaziului din Blaj pe anul 1889/1890*; Ioan Bob, *Catehismul cel mare*; câteva abecedare, manuale (de geometrie și algebră) și dicționare²⁴.

Biblioteca populară din Mihalț, în 1897, dispunea de 40 de cărți și avea doar 6 membri (ce și-au achitat taxa de 50 cr.). Andrei Patachi subliniază că, deși numărul cititorilor este mic, rămâne optimist, mai ales dacă se ia în considerare faptul că țaranul român nu este obișnuit cu “[...] astfel de instituțiuni care pentru el au fost cu totul străine [...]”. Consideră că pe viitor, și prin înmulțirea numărului de cărți, “[...] se va mai deștepta poporul prin comunicarea celor citite în cărțile aflătoare deja în bibliotecă și mai ales a ziarului (*Foaia poporului* n. n.), pe care cu predilecție îl citesc, se va deștepta gustul de citire mai mult în popor, ajungându-se în chipul acesta scopul pentru care s-a înființat biblioteca”²⁵.

În anul următor (1898), biblioteca din Roșia de Secaș a ajuns la un număr de 63 de titluri (71 volume), consemnate în anexa raportului anual înaintat despărțământului. Lucrurile nu s-au schimbat în ceea ce privește situația membrilor agenturii. La Sâncel, biblioteca agenturii a fost instalată într-un dulap din sala I a școlii. Ea cuprinde 74 de lucrări, la care se adaugă *Foaia Poporului* din 1897 și numerele 1-27 din anul următor. Numărul membrilor a scăzut la 7, iar membrii bibliotecii nu au reușit să-și achite taxa de 50 cr. Agentura din Lunca dispune de o bibliotecă cu 53 de cărți și un număr de 4 membri ajutători și 6 membri ai bibliotecii. Din păcate, după cum consemnează Ștefan Lita în darea sa de seamă (18 iulie 1898), nu s-a reușit strângerea taxei de membru nu din rea voință, ci din “[...] neagră sărăcie care a torturat înspăimântător în anul acesta pe bietul popor, lipsindu-le de multe ori și pe mai multe zile și celor mai cu stare mămliguța de pe masă”. Iată că intervine din nou, ca o pacoste, situația materială precară a țaranilor români, atât de dependenți de capriciile vremii. Tocmai de aceea, Ștefan Lita propune reducerea taxei de membru al bibliotecii de la 50 cruceri la 20 – situație în care încă 20 de persoane s-au arătat dispuse să se înscrie, anul viitor, ca membri cititori – și donarea taxei membrilor ajutători și cititori (suma de 7 fl.) pentru a se procura “[...] una teca pentru păstrarea cărților”. Speranțe ca lucrurile să intre pe un făgaș fructuos sunt, căci “[...] gustul și aplicarea spre citire la poporul din Lunca se resimte în mod îmbucurător”, mai ales că dintre tinerii locuitori 50 știu să scrie și să citească. Dar, așa cum consemnează în încheiere președintele agenturii: “Tot începutul este greu, zice proverbul, și pe lângă aceasta, ca una tristă fatalitate pentru noi, recolta slabă a anului trecut și tot așa de nemulțumitoare și anul curent ne-a pus propășirii grozavă stavilă”. Din Bii se precizează numărul membrilor (1 membru ordinar, 9 membri ajutători și 3 membri ai bibliotecii) și se însemnează faptul că, pe timpul iernii, s-au citit

²⁴ DJAN Alba. Fond *Astra* – Despărțământul Blaj, dosar 4/1896-1897, f. 37-41.

²⁵ DJAN Alba. Fond *Astra* – Despărțământul Blaj, dosar 4/1896-1897, f. 41

cărțile bibliotecii (ea posedă 48 de lucrări în 79 de volume) și *Foaia Poporului*, “[...] de multe ori adunându-se (locuitorii comunei n. n.) în școală și sub conducerea învățătorului li s-a explicat *Foaia* și s-au dezbătut mai multe chestiuni de economie și alte interese pentru prosperitatea lor”. O situație similară se poate observa și în cadrul agenturii din Mihalț. Ioan Patachi mărturisește că, din cauza sărăciei, a acceptat ca și nemembrii să studieze cărțile și *Foaia Poporului*, cu condiția ca aceștia să accepte înscrierea lor în rândul membrilor bibliotecii²⁶.

Mult mai dinamică s-a dovedit, în anul ce s-a scurs, agentura din Cenade. Pe parcursul anului 1897 s-au înscris ca membri: Nicolae Dușa (învățător), George Albu (învățător), Nicolae Agârbiceanu (pădurar), Ilie Popa, Ilie Olariu, Isidor Rus (preot în Broșteni), Aurel Harșian (preot în Cenade) și doamnele Valeria Radeș și Paulina Harșian. În anul 1898 agentura a crescut cu noi membri: Oprea Popa, Vasile Brat (învățător), Nistor Putelea (învățător). Biblioteca cuprinde 49 de titluri trimise de comitetul despărțământului, două (C. D. Severeanu, *Medicina poporală*; M. Velceanu, *Educațiunea din școală și acasă*) donate de învățătorul ortodox Vasile Brat și alte două donate de Aureliu Harșian. Dintre cărțile bibliotecii s-au citit cu precădere: Ion Creangă, *Opere complete*; Petre Petrescu, *Satul cu comorile*; I. F. Negruțiu, *Cum trebuie să cultivăm cucuruzul*; Carmen Sylva, *Castelul Peleş*; G. Coșbuc, *Fata craiului din cetini* etc. Din păcate, și aici se pot vedea inevitabilele stângăcii ale începutului, amplificate chiar de atitudinea conservatoare a țăranului împovărat de multe altele pentru a mai fi atât de sensibil la astfel de proiecte. Din perspectiva amintită, trebuie înțeleasă constatarea lui Aureliu Harșian, cu iz de autoreproș, de la sfârșitul relatării: “De aici se vede cât de importantă este această instituție (biblioteca n. n.) pentru poporul nostru, durere însă că el nu o știe încă îmbrățișa cu destulă căldură, de unde apoi necazul că această agentură nu s-a putut pune până în prezent pe un teren de activitate mai extins”²⁷.

O descriere mult mai amplă a evoluției agenturilor și bibliotecilor din despărțământul Blaj ne este oferită de expunerile din teritoriu la circulara nr. 41/1898-1899 (20 iunie 1899) a comitetului acestui despărțământ. Se solicită răspuns la următoarele întrebări: câte cărți are biblioteca poporală, câți țărani s-au folosit de cărțile acestea și care au fost citite mai mult, câți membri are agentura, situația încasării taxelor; propuneri pentru optimizarea activității *Asociațiunii* în mediul rural și, în sfârșit, prezentarea comitetului de conducere al agenturii²⁸.

Din Veza se arată că, din dorința de a nu descuraja achitarea taxei de 50 creițari, s-a acceptat înscrierea oricărei persoane care să plătească o taxă cât de mică, ce va fi adunată numai când va fi necesar. Preotul Victor Moldovan, președintele

²⁶ DJAN Alba. Fond *Astra* – Despărțământul Blaj, dosar 5/1897-1898, f. 36, 38, 40, 42-44, 49.

²⁷ DJAN Alba. Fond *Astra* – Despărțământul Blaj, dosar 5/1897-1898, f. 50.

²⁸ DJAN Alba. Fond *Astra* – Despărțământul Blaj, dosar 6/1898-1899, f. 34-35.

agenturii, mărturisește că a preluat chiar el însărcinările bibliotecarului, “[...] dând membrilor înscriși cărți spre citire nu numai în zilele de duminică și sărbători, ci și în toate zilele săptămânii, când ocupațiile nu ne țineau departe de casă”. Biblioteca are 43 de cărți – din care 42 donate de despărțământ și una (*Răspuns la cartea neagră*) de către conducătorul agenturii, în valoare de 12,30 fl. – și a fost frecventată de 23 de cititori. Dintre cărți “[...] s-au citit mai de toți membrii mai toate, dar mai ales cele de povești, nuvelele și opurile referitoare la istoria românilor”. Din păcate, nu s-a putut strânge, din taxa de membru, decât 1,20 fl., deoarece încasarea s-a lăsat pe ultimul moment. Conducerea agenturii este asigurată de: Victor Moldovan (președinte), Alexandru Comșa, George Popa și George Dumitru.

Din Tiur se arată că nu s-a reușit încă înființarea agenturii, iar biblioteca populară, cu 41 de cărți (în valoare de 12,62 fl.), a fost frecventată de “[...] 15 țărani și țărane [...]” care au achitat taxa de 1,20 fl.²⁹

La rândul său, Filip Docolin transmite din Micăsasa (unde încă nu s-a constituit agentura) faptul că biblioteca posedă 42 de cărți citite de 12 persoane. Cele mai solicitate lucrări au fost: Ioan Pop Reteganul, *Povești din popor*; Ion Creangă, *Opere complete*; Ioan Slavici, *Păcală*. Între sugestiile privind optimizarea activității *Astrei* se prevede susținerea școlilor confesionale greco-catolice și ortodoxe din mediul rural.

Situația nu era mai bună nici la Sâncel. De acolo, Vasile Smigelschi mărturisește că în anul în curs agentura și biblioteca nu au câștigat nici un membru datorită recoltei slabe și a faptului că a fost nevoie să-l suplinească, la catedră, pe învățător (ca urmare a decesului docentului Ioan Frățilă), nemaivând astfel timp și pentru dinamizarea activității agenturii. Cărțile au fost citite mai ales de tinerii comunei. Speră să revigoreze activitatea agenturii și bibliotecii, mai ales că a inițiat constituirea “[...] unei societăți de chor bisericesc de țărani tineri și de lectură, care proiect de statut din încredințarea unor intelighenți din comuna noastră voi al subșterne spre aprobare Prea Veneratului Consistor Mitropolitan”.

Agentura din Lunca, aflată sub coordonarea unui comitet compus din Ștefan Lita (președinte și casier), Ioan Mihaiu (bibliotecar), Ioan Mihaiu al lui Simion, Ioan Mihaiu al lui Toma și Gligor Roșca, nu a reușit să-și sporească numărul membrilor. Justificarea acestei situații are la bază, a câta oară?, sărăcia: “Pare că a fost una fatalitate, agentura noastră și-a început activitatea tocmai în anul 1897, care a dat cea mai slabă recoltă, încât și cei mai cu stare plugari au început a se lipsi; a urmat anul 1898 recolta slabă a grânelor și viilor din acest an a înăsprit și mai mult traiul sârmanilor plugari și lipsindu-le chiar și cele mai indispensabile ale lor, li-au scăzut mult din dorul și însuflețirea ce o dovedise la început pentru înaintarea și propășirea în cele culturale”. În ce privește biblioteca, ea posedă 61 de cărți (în valoare de 16,32 fl.) ce au fost citite de 15 țărani și 8 elevi. Mai frecvent cerute

²⁹ DJAN Alba. Fond *Astra* – Despărțământul Blaj, dosar 6/1898-1899, f. 41-44.

au fost cărțile de povești și cele referitoare la istoria noastră națională. Se recomandă ca, în perspectivă, cărțile ce vor fi trimise de comitetul despărțământului, pentru o mai bună păstrare, să fie legate³⁰.

Din Căpâlna, preotul greco-catolic P. Văleanu scrie comitetului despre dificultățile pe care le-a întâmpinat în constituirea agenturii și destăinuie faptul că populația comunei (pe care a convocat-o în februarie 1899) nu s-a arătat entuziasmată de proiect. În situația dată, după cum mărturisește, și-a schimbat strategia: “[...] pe cei mai inteligenți din comună i-am invitat la mine separat și am arătat cărțile sosite (de la comitetul despărțământului n. n.), împărțindu-le și câte un exemplar din *Cucuruzul* lui Negruțiu, mai le-am împărțit chiar și cărțile ca să le citească gratuit în anul acesta, cu intențiunea ca să se înlățească în ei respectiv să stârnească pofta de citire”. De cărțile din bibliotecă (în număr de 41) s-au folosit 13 țărani, fiind frecventate mai ales: Ioan Pop Reteganul, *Povești din popor*; Carmen Sylva, *De prin veacuri*; Ion Creangă, *Opere complete*; Vasile Moldovan, *Memorii*.

Din Roșia de Secaș, I. O. Damian prezintă următoarele: biblioteca are 64 de cărți (în valoare de 9 fl.), ce au fost citite de 20 de persoane (“[...] mai ales celea cu cuprins istoric și legendele”). Comitetul agenturii este compus din: Ioan Deac, Basiliu Lupescu, Ioan Muntean al Chivii și învățătorul I. O. Damian. O situație cu totul specială există în cadrul agenturii din Biia, de unde nu s-au putut trimite nici un fel de informații pentru că notarul Porfiriu Pop a lipsit mult timp din localitate³¹.

Mult mai activă a fost agentura din Cenade. Biblioteca s-a îmbogățit cu 7 cărți donate de învățătorul pensionar Vasile Bratu (dintre ele amintim: D. Comșa, *Prăsierea pomilor*; I. Baci, *Îndreptar practic în economia rurală*; Gh. Arbore, *Ortografia limbii române acceptată de Academia Română*). S-au citit mai ales cărțile: Carmen Sylva, *De prin veacuri* și *Castelul Peleş*; Anton Pann, *Povestea vorbei*; G. Simu, *Noaptea de iarnă*; P. Petrescu, *Povestiri alese* și *Satul cu comorile*; I. F. Negruțiu, *Grădina de legume*; I. Urban Jarnik, *Bunica*; *Memorialul* lui Iosif Șterca Șuluțiu. Președintele agenturii consideră că în ceea ce privește genul de cărți ce vor fi achiziționate de comitetul despărțământului, trebuie să se țină seama de faptul că în bibliotecile populare sunt destul de puține lucrări de istorie națională. De asemenea, recomandă și achiziționarea “[...] de ceva scrieri teatrale care să conțină bucăți acomodate pentru popor, căci din acestea învățătorii împreună cu tineretul și-ar putea extrage, respectiv alege unele piese și la anumite ocazii le-ar reproduce în fața celor din comună și jur, ceea ce cred că mult ar contribui spre dezvoltarea gustului pentru cetit în tineret și adulți, făcând astfel un pas important înainte”. În privința achitării taxelor, și această agentură este restanțieră (“[...] poate și din cauza recoltei slabe din anii precedenți [...]”),

³⁰ DJAN Alba. Fond *Astra* – Despărțământul Blaj, dosar 6/1898-1899, f. 50, 52, 54.

³¹ DJAN Alba. Fond *Astra* – Despărțământul Blaj, dosar 6/1898-1899, f. 56, 59, 65.

reușindu-se strângerea a doar 2,20 fl. (din care 2 fl. reprezintă taxa de membru ajutător al *Astrei* achitată de Aureliu Harșian)³².

La începutul anului 1900, situația agențiilor și bibliotecilor populare din despărțământul blăjean se prezintă în felul următor. În total sunt 11 biblioteci populare dar, prin reorganizarea teritorială a despărțământelor³³, s-a pierdut comuna Căpâlna, împreună cu biblioteca de acolo. Prin urmare, au mai rămas 10 biblioteci populare, în localitățile: Roșia de Secaș, Cenade, Cergău Mare, Veza, Tiur, Mihălț, Biia, Luna și Micăsasa. Comitetul despărțământului a observat, pe baza raporturilor trimise de la agenții, că volumele din biblioteci au fost citite de multă lume, mai ales în timpul iernii. Din păcate, la nivelul despărțământului, nu au existat suficiente resurse pentru a îmbogăți fondul de carte. Tocmai de aceea se recomandă “[...] agențiilor din comunele unde sunt biblioteci să aranjeze petreceri și producții literare cu tinerimea, să ne arate venitul și cărțile care ar dori să le vină și cu cea mai mare plăcere comitetul cercual le va sta în ajutor să-și cumpere cărțile dorite”. Comitetul, pe speze proprii, a mai trimis și alte cărți - precum Ioan Fekete Negruțiu, *Despre grădinile de legume*; George Coșbuc, *Războiul și Coroana*³⁴ - pe lângă cele care au constituit nucleul bibliotecilor populare, dar și așa fondul de carte a rămas destul de subțire.

În concluzie, prin formarea de agenții, dar mai ales de biblioteci populare, *Astra* a urmărit să acopere domenii precum: igiena și medicina, grădinaritul, economia câmpului, noțiuni de drept, fără a neglija istoria națională, literatura de popularizare, poveștile și poeziile populare, în vederea dezvoltării orizontului de cunoaștere și abilități în lumea rurală, fapt semnalat și în cazul de față al despărțământului Blaj. Inițiativa înființării unor astfel de organisme a venit din partea comitetului despărțământului (la sugestia forurilor centrale) și nu din teritoriu. Situația aceasta a determinat, în unele cazuri, o implicare mai mult formală a preoților și învățătorilor, care se confruntau cu apatia țăranilor, mulți dintre ei neștiutori de carte și sleiți de problemele existențiale imediate (secetă, producție agricolă slabă), la care *Astra* le oferă posibile soluții: credite bancare, sugestii privind cultivarea cerealelor, legumelor sau pomilor etc.

ZEVEDI-IOAN DRĂGHIȚĂ

³² DJAN Alba. Fond *Astra* – Despărțământul Blaj, dosar 6/1898-1899, f. 60.

³³ În noua formulă, Despărțământul Blaj are următoarea componență: cercul administrativ Blaj; din cercul administrativ Aiud, localitățile: Teiuș, Pețelca, Căpuș, Mișcreac, Ocnișoara, Beldiu, Uifălău, Tâmpăhaza, Sincraiu; din comitatul Târnava Mică: cercul administrativ Husiusău, cu excepția comunelor: Proștea Mare și Proștea Mică, Crăciunel și Făget.

³⁴ DJAN Alba. Fond *Astra* – Despărțământul Blaj, dosar 7/189-1900, f. 55-57, 73-74.

FROM THE ACTIVITY OF THE BLAJ BRANCH OF ASTRA (1890-1900)

SUMMARY

Among the members and supporters of the “Transylvanian Association for Romanian Literature and the Culture of the Romania People – *Astra*”, – constituted in 1870 – was a great number of intellectuals from Blaj. Maybe for this reason, this branch was one of the most active. In this study we have tried to examine the aspects referring to the organization of agencies and public libraries during the last decade of the nineteenth century on the territory of the Blaj branch. The formation agencies and/or public libraries was successful in Roșia de Secaș, Bia, Veza, Sâncel, Tiur, Cenade, Cergăul Mare, Mihalț, Luna, Căpâlna, Micăsasa. The committee of the branch donated about 30 books to each of them, other books being donated latter. According to the statute, the books were to be used only by members of the agency or library. Later, the new statutes, adopted in the general assembly of *Astra* at Deva (August, 1899) stipulated in the 13th paragraph free access to “all literate Romanians on the territory of the branch”.

The books of these libraries had a visible role of popularization. The books of stories predominate (Ioan Slavici, *Păcală* [Merry jester], George Coșbuc, *Fata craiului din cetină* [The king of fir tree’s daughter], Ion Creangă, *Opere complete* [Complete works] etc.). There were also present works of agriculture (Ioan F. Negruțiu, *Cultivarea cucuruzului* [The cultivation of maize] (which was given to members of the agency for free). There were also historical works such as V. Moldovan, *Memorii din 1848-9* [Memories from 1848-1849] and the *Memorialul* [Memorial] of Iosif Sterca Șuluțiu.

In conclusion, we can affirm that our approach is an analysis of the rural Romanian intellectuality, with emphasis on the priest and the teacher confronted with ideas put forward by the national elite gathered around *Astra*, but also of the attitude of the peasants, the level of their participation in *Astra*’s projects, and their perception of these activities.

Abrevieri bibliografice

- DJAN Alba. Fond *Astra* - Despărțământul Blaj – Direcția Județeană Alba a Arhivelor Naționale. Fond *Astra*, Despărțământul Blaj.
- Comșa și Seiceanu 1994 - Nicolae Comșa, Teodor Seiceanu, *Dascălii Blajului (1754-1948)*, București 1994.
- Curticăpeanu 1961 - Vasile Curticăpeanu, “Întemeierea societății *Astra* și rolul ei în cultura poporului român (1861)”, în *Studii*, XIV, nr. 6, 1961.
- Glodariu 1969 - Eugenia Glodariu, “Biblioteci populare ale „Astrei” (partea I), în *ActaMN*, VI, 1969.
- Glodariu 1970 - Eugenia Glodariu, “Biblioteci populare ale „Astrei” (partea II), în *ActaMN*, VII, 1970.
- Glodariu 1975 - Eugenia Glodariu, “Despărțământul Cluj al “Astrei” (1870-1914)”, în *ActaMN*, XII, 1975.
- Hulea 1944 - Eugen Hulea, *Astra – istoric, organizare, activitate, statute și regulamente*, Sibiu 1940.
- Iorga 1911 - Nicolae Iorga, *Serbările de la Blaj. Însemnătatea lor politică, culturală și literară*, Vălenii de Munte 1911.
- Lascu 1985-1986 - Viorica Lascu, “Mărturii târzii despre serbările asociațiunii din 1911”, în *Alia-CN*, XXVII/1985-1986.
- Manciulea 1943 - Ștefan Manciulea, *Timotei Cipariu și “Astra”*, Blaj 1943.
- Matei 1986 - Pamfil Matei, “Asociațiunea transilvană pentru literatura română și cultura poporului român” (*Astra*) și rolul ei în cultura națională (1861-1950), Cluj-Napoca 1986.
- Moga 2003 - Valer Moga, “*Astra*” și societatea (1918-1930). Cu o prefață de Marcel Știrban, Cluj-Napoca 2003.

- Popa 1890 - G. Popa, "Cărțile cele mai bune și bibliotecile poporane", în *Transilvania*, XXI, nr. 1/15 ianuarie 1890.
- Serbările 1911 - *Serbările dela Blaj. 1911. O pagină din istoria noastră culturală*, publicată de despărțământul XI Blaj al "Asociațiunii", Blaj, f. a.
- Sofronie 1993 - Mihai Sofronie, "Iuliu Maniu și serbările Astei de la Blaj (1911)", în *ActaMP*, XVII, 1993.
- Șerbu 1883 - G. Șerbu, "Necesitatea și modul de a se înființa biblioteci la sate", în *Transilvania*, XIV, nr. 13-14/1-15 iulie 1883.
- Ureche 1980 - Lazăr Ureche, "Bibliotecile populare din despărțământul Năsăud al "Astei" până în anul 1914", în *ActaMP*, IV, 1980.